

človek se mora upirati z voljo doseči neki drugi, sprejemljivejši red stvari; in v tem je bistvo tematike mojih novejših pesmi: ločitev — od krajev in ljudi človekove mladosti, od navad in določenih stvari, ki so globoko vkoreninjene od najzgodnejših let življenja, ločitev od dežele in tradicij skozi samoizgnanstvo, od določenih krajev, ki jih je človek ljubil, in od določenih ljudi, ki jih je ljubil. In obenem s tem sprememba, proces, ki je popotni tovariš vsake ločitve in hkrati nujna potreba vzpostaviti nove stike s preteklostjo skozi bolj osebno in samosvoje razumevanje pomembnih izkušenj sedanjosti.

Prevedel M. O.

Desmond O'Grady

KRONIKA

KNJIZEVNOST

KAJETAN KOVIČ, NE BOG NE ŽIVAL. Tudi če človek ne bi poznal po imenu avtorja pričujoče knjige* in ne bi zanj vedel, da je po svojem pravem literarnem poreklu eden vidnih slovenskih pesnikov povojne generacije, bi mu bilo, potem ko bi bil odložil knjigo, vse jasno: zakaj prvi Kovičev roman je predihnjn s tolikšno liričnostjo, da je že takoj očitno, da je tak roman napisal lahko samo pesnik. Seveda ta opomba ni mišljena kot graja, češ da noben pesnik ne bi smel pisati proznih del oziroma, da je bilo nepotrebno, da se je Kovič lotil pisanja tega romana. V tem primeru se zdi celo prav, da je avtor uporabil za to, da je izrazil svoje občutje našega vsakdanjega, normalnega življenja in vseh njegovih peripetij, prozno obliko. Vsebinski in problemski motiv, ki ga razvozlava v delu, je moral Koviča zelo vznemirjati, saj se je verjetno prav zavoljo tega lotil nove literarne oblike, ker bi mu bilo v liriki skoraj nemogoče izraziti in izoblikovati svoj odnos do teh problemov. In že ta avtorjeva prizadetost je odlika, ki je pri prebijanju romana ni moč prezreti.

Jedro teksta je preprosta zgodba o ljubezni med dvema otrokoma našega časa, arhitektom Andrejem in študentko Marto. Na zunanji ni v vsej zgodbi nič posebnega: Andrej in Marta se srečata čisto po naključju v neki napol vinjeni družbi, nenadoma začitita, da drug drugega potrebujeta, med njima vzklije ljubezen in po desetih dneh se spet razideta. A to je samo videz. Zakaj ob kroniki te zgodbe skuša Kovič odkriti in pojasniti vsa tista komplicirana protislovja, ki so v današnjem človeku, njegovo neprenehno tavanje od navadnega cenenege užitka do prave sreče, ki je po njem lahko samo v poistenju dveh ljudi. Simbolično označuje to njegovo hotenje že naslov sam: Ne bog ne žival — in s tema dvema pesniškima simboloma skuša poimenovati Kovič oba tista skrajna ekstrema, med katerima nastaja in se razvija človekovo življenje. Delo in ljubezen sta po njegovem edini možnosti, prek katerih lahko človek doseže božansko; in samo od tega človeka samega, od njegove psihične neobremenjenosti je odvisno, ali bo to božanskost dosegel ali ne.

Pri tem ko skuša Kovič razkriti vse tiste notranje in zunanje vzgibe, ki določajo to človekovo hotenje, ki potrjujejo njegovo željo po eksistenci (ne zgolj banalni, fizični, ampak tudi moralni in psihični), pa uvede v osnovno pripoved

* Kajetan Kovič, Ne bog ne žival. Obzorja 1965.

novo, paralelno zgodbo o ljubezni med Andrejem in učiteljico Mileno, zgodbo, ki je za čas, ki se v njem dogaja osrednje dejanje romana, že preteklost in ki živi samo še v Andrejevem spominu kot neka neizsanjana sanja o že enkrat zapravljeni danosti. S tem kompozicijskim principom skuša avtor ustvariti neko določeno notranjo napetost, intenzivnost, kot jo poznamo že iz cele vrste modernih romanov. In dokler je ta zgodba res samo še v spominu, dokler je samo še nekakšna kontrapunktična spremljava glavni témi, je ta princip zelo funkcionalen in dejansko širi problemsko območje celotnega romana. Nekje v sredi knjige pa postane Milena naenkrat živa oseba, del sedanjosti, Andrej jo čisto po naključju sreča na cesti — in takrat se kontrapunktična izenačenost razbije, diapazon romana, ki gotovo nima pretenzij, da bi bil samo navadna kronika in nič drugega, se nenadoma zoži na popis čisto navadne vsakdanje zgodbe brez kakšnega širšega, splošnejšega pomena. In od tega mesta naprej se kompozicijska zasnova romana nekako zmaliči: kljub nekaterim imenitno popisanim scenam (npr. zabava pri Andrejevem prijatelju Henriku) postane roman nezanimiv in šele »zadnje poglavje« (tako ga je poimenoval avtor sam) mu deloma vrne njegovo prejšnjo miselno in problemsko intenzivnost. V tem drugem delu je tudi vrsta banalnosti, ki so v tekstu samem popolnoma odveč (npr. pogovor o možnosti, da je Marta zanosila, ki je skoraj neokusen, pa povod za to, da gresta Marta in Andrej narazen — konflikt zavoljo obleke je banalen in kljub temu, da avtor opozarja, da to ni tisto, zavoljo česar sta se oba junaka razšla, je pravi vzrok preveč nejasen in v meglo zaviti, da bi ga lahko dojeli v vsej njegovi pomembnosti in pretresljivosti). Škoda, brez teh detajlov bi bilo delo mnogo mnogo boljše, kakor je zdaj.

V začetku skuša Kovič pojasniti pomen in izpoved tega svojega romana, ko pravi: »Preteklost je hudobna dvoživka. Za naše čute je nepreklicno zgubljen in mrtva, navzoča in neuničljiva pa vztraja v spominu. Spomin na mrtveca je po navadi breme, je bolečina praznih rok in razpolovljenega telesa, je muka nemožnosti. Tudi ta zgodba je breme, ker je spomin. A ne samo zaradi tega. Zaradi tega morda še najmanj. Njena nemožnost ni zrasla šele iz preteklosti, bila je navzoča že v njeni sedanjosti, da, celo v njeni prihodnosti, takrat, ko je še imela prihodnost. Pravo breme te zgodbe so vprašanja, ki so ostala brez odgovorov ali pa so jih našla tam, kjer jih niso želela iskati« (str. 5). In ko preberemo zadnje poglavje, vidimo, da avtor, žal, na vsa ta »vprašanja brez odgovorov« ni odgovoril, da jih je nekaj ostalo nepojasnjenih. In kljub temu je treba priznati: zadnje poglavje Kovičevega romana ima precéj razrešitev vseh problemov, ki jih gnete in obdeluje v dogajanju zgodbe same, iz teh razrešitev lahko razberemo človekovo nemoč, da bi pregnal svojo samoto, da bi našel tisti občutek, ki je bistvo vsakega medčloveškega odnosa: čutiti, da nisi v vsem tem zapletenem, zmehaniziranem življenju sam, in da bi prenehal dolžiti naravo, »ker nam v telesni združitvi ponuja popolnost poistovetenja dveh človeških bitij in nam to popolnost v vseh drugih, mnogo daljših urah življenja spet jemlje: tisto kratko ekstazo, ki jo doživiš kot žival in se je spominjaš kot človek in bi hotel biti v njej večno navzoč kot bog« (str. 154). Vendar to ni dovolj za tekst, ki bi lahko v marsičem odgovoril na tista bistvena vprašanja o človeku in svetu, ki jih razrešujejo vélika dela literature dvajsetega stoletja. Svoje snovi, ki je po svoji pristnosti in navzočnosti v našem življenju brez dvoma zanimiva in posega marsikje prav v bistvo našega časa, Kovič še ni dovolj pregnetel v sebi; njegov roman je prej kopica fragmentov,

bolj ali manj posrečeno zmontirana v neko zaokroženo celoto, kot pa enovita, homogena, izenačena literarna umetnina.

Na koncu pa je vendarle treba pomisliti, da je to prozni prvenec Kajetana Koviča, da je to prvi poskus. Upajmo, da pri tem poskusu ne bo ostalo, upajmo, da bo Kovič nadaljeval začeto pot, kajti roman *Ne bog ne žival* je prav gotovo obet, pomemben obet, pri tem pa kljub vsem svojim pomanjkljivostim tudi zanimiv in dragocen prispevek k problemski podobi sodobne slovenske proze.

Borut Trekman

SELIŠKARJEV ROMAN NOČ IN SVITANJE. Seliškarjev roman *Noč in svitanje** ne prinaša nove tematike, saj je vojna snov pri njem dobila že precej široko obdelavo v najrazličnejših literarnih oblikah, nov pa je avtorjev pristop k snovi, način interpretacije. Posreduje nam namreč lasten notranji obraz v usodnih aprilskih dneh leta 1941, ko ga je kot naprednega slovenskega izobraženca zgodovina postavila v ospredje in potegnila s seboj. Hkrati se je namenil, da nam pokaže del tistega, kar se je dogajalo v naših ljudeh sredi kaotičnih aprilskih dni ob nastopu druge svetovne vojne, da pokaže predvsem njihovo visoko narodnoobrambno zavest in njihovo globoko razočaranje ob razsulu matične države, ki je bila po katastrofi stare jugoslovanske armade prepuščena nasilju številnih okupatorskih sil.

Za ogrodje svoje pripovedi je Seliškar postavil eno samo noč, v kateri skupina zajetih slovenskih prostovoljcev v ustaških zaporih v Karlovcu čaka na jutro, ko jih bodo ustrelili. V izjemnem vzdušju avtor vrta po sebi in sojetnikih, ki pod vtisom zadnje življenjske resnice zapadajo v različna duševna stanja ali pa, kar je za pisatelja pomembnejše, z zagrizenostjo iščejo realnih rešitev. Temačni jetniški prostor že sam po sebi nudi ustvarjalcu dovolj dramatične napetosti, vsak nadaljnji razvojni ali zaviralni moment pa jo samo stopnjuje. Z nadrobno analizo posameznih dogodkov zadnje noči pojasnjuje predvsem svoje najgloblje spoznanje tistega časa, in sicer, kako nečloveško so ponižali človeka v njegovi človečnosti. Iz tega človeškega dna se avtorjeva razmišljanja vse pogosteje oprijemljejo enega samega izhoda, a to je lastni upor. Ko po grozljivi noči v svitu novega dne zapuščajo ječo — reši jih bolj po naključju slovenski major — in se vračajo proti Ljubljani, je v njih že odločitev: »Bila je noč. Zdaj je svitanje, kajti vojno napoved okupatorju smo nosili v srcih.«

Ta sklepna misel je osrednje in bistveno, kar je hotel Seliškar povedati v romanu, vendar je želel nagel notranji razvoj svojih junakov utemeljiti z dodatno osvetlitvijo, z upodobitvijo neposrednih dni pred ustaškim zaporom. Ta analitični poseg v bližnjo preteklost je v razmerju do osnovne vsebinske enote preopazen, kar velja za snov, ker avtor ustvarja novo akcijsko prizorišče in za obliko, ker je s sekundarnimi dogodki nasilno, včasih dokaj mehanično in zgolj racionalno cepil pripovedni tok. Če pomislimo, da je poglavitni cilj upodobiti rojstvo ljudskega upora, potem bi zaradi jasnosti in tudi dokumentarčnosti lahko uporabil preprosto, linearno pripoved, ki naj bi epilog postavila v jutro, ko prostovoljci doživljajo najbolj dramatične trenutke. S tem bi bese-

* Tone Seliškar, *Noč in svitanje*, Pomurska založba 1964.